

FAGFELLEVDERT ARTIKKEL

Samspeillet mellom juridiske aktører og tolker i norske rettssaler

ÅSE JOHNSEN

Forfatteren er dr.art. fra 2001, statsautorisert tolkatør og førsteamanuensis i spansk språk ved Institutt for fremmedspråk, Universitetet i Bergen. Faglig ansvarlig for tolkeutdanningen ved UiB, 2003–2005, og faglig medansvarlig for tolkeutdanningen ved HVL/UiB fra 2020.
ase.johnsen@uib.no

SAMMENDRAG Denne artikkelen tar for seg tolkede rettssaker og ser med kritisk blikk på interaksjonen mellom de juridiske aktørene og tolkene i rettssalen. Med utgangspunkt i transkriberte videoopptak fra en norsk tingrett viser forfatteren at de juridiske aktørene mangler tilstrekkelig kunnskap om den tolkemedierte samtalen, og at bruk av ikke-kvalifiserte tolker er en utfordring for samspeillet mellom aktørene. Artikkelen konkluderer med forslag til hvordan samspeillet kan bedres for å gi smidigere dialoger, økt effektivitet og bedre rettssikkerhet for de involverte.

NØKKEORD tolkede rettssaker, tolkens rolle, turtaking, samspill i rettssalen, rettssikkerhet

ABSTRACT This article focuses on the use of interpreters in court hearings and critically examines the interaction between legal actors and interpreters in the courtroom. Based on transcripts of video recordings of proceedings in a Norwegian district court, the author demonstrates that the legal actors lack sufficient knowledge about interpreter-mediated dialogue and that the use of non-qualified interpreters creates challenges in the interaction between the actors. The article concludes by making suggestions about how to improve the interaction between interpreters and legal actors to ensure smoother dialogues, increased efficiency and better legal protection for the involved parties.

KEYWORDS court interpreting, interpreter's role, turn-taking, courtroom interaction, legal protection

1. Innledning

Den 1. januar 2022 trådte lov 11.06.2021 nr. 79 om offentlige organers ansvar for bruk av tolk mv. (tolkeloven¹) i kraft. Lovens formål uttrykkes i § 1 og er todelt: For det første skal den «bidra til å sikre rettssikkerhet og forsvarlig hjelp og tjeneste for personer som ikke kan kommunisere forsvarlig med offentlige organer uten tolk» og, for det andre skal den «bidra til å sikre at tolker holder en faglig forsvarlig standard». Loven forventes å medføre økt profesjonalisering av tolkeyrket, styrke tilliten til tolken som yrkesutøver og øke forståelsen for tolkens rolle. Denne artikkelen analyserer samspillet mellom talespråkstolker² og juridiske aktører i retten og fokuserer på utfordringer som kan oppstå i denne spesielle formen for kommunikasjon. To faktorer er avgjørende for at dette samspillet skal fungere optimalt: På den ene siden må man høyne tolkenes kvalifikasjoner, og på den andre siden må rettens juridiske aktører få økt forståelse for tolkenes rolle og ansvar. En godt gjennomført tolket rettssak vil øke rettssikkerheten for den tiltalte og også gjøre rettens grunnlag for domsavgjørelse mer presist.

2. Forskning på retts tolking i Norge

Det har de siste tiårene vært økt søkelys på retts tolking i Norge, med seminarer, rapporter og utredninger (Johnsen, 2015³). Det har også vært jobbet systematisk for å bedre kvaliteten på tolkene gjennom utdanning og ved opprettelsen av det nasjonale tolkeregiesteret.⁴ Dette arbeidet har vært med på å trekke tolkeyrket fram i lyset, og har blant annet ført til den nye tolkeloven. Det har også vært økt forskning på tolkefeltet, og allerede i 1987 ble det gjort en grundig undersøkelse om tolking i politi og rettsvesen av Sturla Falck.⁵ I senere tid er det verdt å trekke fram Anne Birgitta Nilsens doktoravhandling om retts tolking fra 2005.⁶ I sin doktorgradsavhandling tar hun for seg en rettssak som er tolket mellom arabisk og norsk. I avhandlingen viser hun viktigheten av god tolking, spesielt i en sak hvor bevismateriale er en språklig ytring, en trussel som skal være framsatt mot en Nav-ansatt.

1. <https://lovdata.no/lov/2021-06-11-79/§7> (sist besøkt, 2.2.2023).

2. Artikkelen fokuserer ikke på tegnspråkstolker selv om det også tolkes på tegnspråk i retten.

3. Åse Johnsen, «Retts tolking og rettssikkerhet i et norsk perspektiv», *Fleks, Scandinavian Journal of Intercultural Theory and Practice*, 2 (1), 2015, unummerert. <https://doi.org/10.7577/fleks.1291>.

4. Nasjonalt tolkeregiester, <https://www.tolkeregisteret.no/> (sist besøkt 6.1.2023).

5. Sturla Falck, *Retts tolk?: en undersøkelse av tolker, språk, rettssikkerhetsproblemer og rollekonflikter innen politi og domstoler*, Universitetsforlaget 1987.

6. Anne Birgitta Nilsen, *Flerspråklig kommunikasjon i retts salen*, Unipub forlag 2005.

Hanne Skaaden og Tatjana Felberg har også hatt et forskningsprosjekt fra rettssaker med tolking mellom norsk og bosnisk-kroatisk-serbisk (2010)⁷ hvor de blant annet ser på faktorer som påvirker tolkingens kvalitet i rettsmøter. En viktig publikasjon fra 2000 er Kristian Andenæs' rapport fra prosjektet «Likestilling i rettssystemet – om rettsikkerheten til personer som ikke behersker norsk».⁸ I den publikasjonen bidrar tre forskere⁹ med viktige forskningsbidrag når det gjelder bruk av tolk i jussektoren. Alle de nevnte forskningsbidragene har det til felles at de baserer seg på empirisk materiale fra hovedstaden, og at materialet som analyseres, er samlet inn for 10–20 år siden. Oslo er den delen av Norge som har flest innvandrere og hvor det derfor også finnes mest erfaring og kunnskap om bruk av tolk blant tolkebrukerne. Denne artikkelen baserer seg på eksempler fra en tingrett i en mindre by i Norge i tidsrommet 2018–2021. Artikkelen tar for seg samspillet mellom de juridiske aktørene og tolkene i tolkemedierte rettsmøter. Dette er et felt det ikke er gjort mye forskning på, verken i Norge eller internasjonalt, noe som etterlyses av etablerte forskere.¹⁰ Denne artikkelen har som mål å bidra til dette forskningsfeltet. Tolkeforsker Hanne Skaaden¹¹ trekker fram tre aspekter som gjør tolking spesielt krevende: språkets natur, menneskets kognisjon og den institusjonelle dialogens samspill. Hun understreker også at «manglende forståelse for tolkens oppgave hos dem som leder den institusjonelle samtalen, kan skade tolkingens kvalitet», og at optimal kvalitet er «den kvaliteten en tolk kan besørge om eksterne betingelser er velegnede».¹² Ifølge Skaaden er rettsmøter et godt eksempel på tolkingens utfordringer ettersom «denne settingen – sett fra tolkens synsvinkel – inneholder 'alle' vanskeligmomenter [sic]».¹³

7. Hanne Skaaden og Tatjana Feldberg, «Profesjonalitet og språklige nyanser i tolkede vitneeksaminasjoner». Prosjekt <https://app.cristin.no/projects/show.jsf?id=305713>.

8. Kristian Andenæs, *Kommunikasjon og rettsikkerhet. Utlendingers og språklige minoriteters møte med politi og domstoler*, Unipub forlag 2000.

9. Nora Gotaas, Anne Birgitta Nilsen og Knut Papendorf.

10. Cecilia Wadensjö, «Foreword», s. XII, og Claudio Baraldi og Laura Gavioli «Introduction», s. 17, i Baraldi, C. & Gavioli, L. (Eds.). *Coordinating participation in dialogue interpreting*, John Benjamins Publishing Company 2012. <https://doi.org/10.1075/btl.102>

11. Hanne Skaaden, *Den topartiske tolken*. Universitetsforlaget 2013, s. 234.

12. Skaaden, *ibid.*, s. 199.

13. Skaaden, *ibid.*, s. 239.

3. Datagrunnlag og metode

Datamaterialet for dette prosjektet¹⁴ er gjort tilgjengelig gjennom samarbeid med en tingrett¹⁵ i Norge. Materialet består av videopptak av 11 straffesaker gjennomført i tidsrommet 2018–2021, i tillegg til et lydopptak fra et fengslingsmøte i 2009. Materialet omfatter forklaringer fra tiltalte, vitner og fornærmede, men ikke prosedyrer, bevisgjennomgang eller uttalelser fra sakkyndige. De frie forklaringene til vitnene¹⁶ etterfølges av spørsmål og svar, og det tolkes derfor både til og fra fremmedspråket. I disse retts sakene er det brukt til sammen 12 tolker i 7 språk. For alle disse språkene finnes det høyt kvalifiserte tolker i Norge, men likevel er flere av retts sakene gjennomført med ikke-kvalifiserte tolker. Retts sakene er først transkribert og anonymisert av transkriptører med morsmålskompetanse i de aktuelle språkene. Deretter er de anonymiserte fremmedspråklige tekstene oversatt til norsk av translatører. Disse har kun hatt tilgang til den fremmedspråklige teksten og derved har de ikke kunnet bli påvirket av originale utsagn på norsk fra retten eller tolkens oversettelse til norsk. Denne metoden gir unik tilgang til materiale som viser i hvilken grad det er samsvar mellom det som er sagt, og det tolken har oversatt. Av anonymitetshensyn er fremmedspråket i eksemplene ikke oppgitt, og alle eksempler er kun gjengitt i norsk oversettelse.

Artikkelen analyserer et begrenset utvalg retts saker fra én tingrett i Norge, og resultatene kan derfor ikke generaliseres. Temaene som blir tatt opp, er imidlertid underbygget av tolkefaglig litteratur og viser derfor problemstillinger som er tolkefaglig relevante.

En tolkemediert dialog skiller seg fra en vanlig samtale ved at det ikke er direkte verbal kontakt mellom samtalepartene, ettersom all kommunikasjon går gjennom tolken. I det følgende tar jeg for meg flere viktige aspekter ved en tolkemediert retts sak og knytter disse til eksempler fra det analyserte materiale. Analysene deles inn i eksterne og interne faktorer. Tolkens kvalifikasjoner, plassering i retten og tolkemeter kan anses som eksterne faktorer som setter premissene for hvordan tolken kan utføre yrket sitt. På den annen side vil de interne faktorene si noe om kvaliteten på tolkingen og hvordan samspillet mellom aktørene forløper. Til de interne faktorene regnes her tolkens rolle i kommunikasjonssituasjonen, tolkingen av de språklige ytringene, turtaking og koordinering av dialogen.

14. Prosjektet er meldt inn og godkjent av personvernombudet ved NSD/SIKT, <https://sikt.no/>.

15. For anonymitetens skyld oppgis ikke hvilken tingrett, men jeg vil takke tingretten for godt samarbeid.

16. Av anonymitetshensyn brukes «vitnet» i denne artikkelen, hvis ikke annet er spesifisert, når det er snakk om den minoritetsspråklige, enten det er en tiltalt, en fornærmet eller et vitne.

4. Eksterne faktorer

4.1 Tolkens kvalifikasjoner

Det er ingen som vil trekke verken dommere eller advokaters kompetanse i tvil, de har en solid utdanning, og selv om alle profesjonsutøvere utfører sin jobb på forskjellig måte, nyter disse yrkesutøverne både respekt og autoritet. Tolkeyrket, derimot, har ennå en vei å gå, både når det gjelder den kompetansen tolkene trenger i form av tilgjengelig utdanning, og når det gjelder full forståelse og respekt for kompleksiteten i det arbeidet de utfører. Disse to tingene henger sammen: Ved å øke kompetansen til tolkene gjennom utdanning og profesjonalisering vil tolkene også kunne bli ansett som fullverdige aktører i rettsalen. Det har skjedd mye innen tolkefaget de siste tiårene, mange tolker har tatt utdanning, og rettsapparatet er blitt mer vant til å bruke tolk. Ifølge en rapport¹⁷ fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) var likevel 40 % av tolkeoppdragene i offentlig sektor i 2021 utført av ikke-kvalifiserte tolker. Det er grunn til å tro at dette også gjenspeiler situasjonen i retten, noe bakgrunns materialet for denne artikkelen også viser. I tolkeloven er det dessuten gitt dispensasjon fra kravet om bruk av kvalifisert tolk fram til 31.12.2026. Ifølge Domstoladministrasjonen bruker alle domstolene fra 2022 den elektroniske tolkedatabasen Proweb for bestilling av tolker, og Domstoladministrasjonen oppfordrer alle tolker til å ta utdanning, og understreker videre at «[t]olker med tolkefaglig utdanning prioriteres høyere for oppdrag enn tolker uten slik utdanning».¹⁸ Dette er positivt, og kan føre til at kvaliteten på tolkene blir bedre i framtiden.

I materialet som analyseres i denne artikkelen, er det imidlertid flere eksempler på at man har brukt ikke-kvalifiserte tolker i rettsaker. Jussprofessor Ørnulf Øyen framhever viktigheten av tolkens kvalifikasjoner i retten på følgende måte:

«En grunnleggende forutsetning for at systemet skal fungere, og dermed for partenes rettssikkerhet, er at effektiv kommunikasjon er mulig rent språklig. Denne forutsetningen settes på en alvorlig prøve der en eller flere av partene, eller ett eller flere av de sentrale vitnene, ikke behersker norsk, slik at tolk må benyttes. I en slik situasjon vil kvaliteten på kommunikasjonen normalt fullt og helt avhenge av tolkens språkkunnskaper, evne til kommunikasjon og kunnskaper om og forståelse av rollen som rettsolk. Tolkens kunnskaper og evner vil i mange saker settes på en stor prøve, og konsekvensen av mangelfull eller uriktig tolking kan være dramatisk.»¹⁹

17. <https://www.imdi.no/om-imdi/rapporter/2021/tolking-i-offentlig-sektor-2021> (sist besøkt 01.2.2023).

18. <https://www.domstol.no/no/domstoler/tingrett/oslo-tingrett/for-aktorer-og-meddommere/tolk/> (sist besøkt 6.1.2023).

19. Ørnulf Øyen, «Behovet for å øke kvaliteten på og kontrollen med rettsolker», *Lov og Rett*, 2013, s. 128–130. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-2013-02-01>

Til dette vil jeg tilføye at kommunikasjonen ikke bare avhenger av tolkens kvalifikasjoner, men også av rettens forståelse av tolkerollen og samhandling med tolken.

Ifølge tolkelovens § 7²⁰ skal det brukes kvalifisert tolk når et offentlig organ har plikt til å bruke tolk etter loven. I samme paragraf defineres en kvalifisert tolk som en som oppfyller kravene til å bli oppført i Nasjonalt tolkeregiester, og i det følgende skal vi derfor kort se på hvordan tolkeregiestet er bygd opp.

4.1.1 Nasjonalt tolkeregiester

I tolkeregiestet finnes, per januar 2023, 1891²¹ oppføringer fordelt på 79 språk.²² I registeret er tolkene fordelt på fem kategorier (A–E) alt etter kvalifikasjoner.²³ I de tre øverste kategoriene (A–C) finner vi 332 oppføringer av tolker med statsautorisasjon og/eller bachelorgrad. Disse har følgelig den høyeste formelle kompetansen innen tolkefaget man kan få i Norge i dag. I kategori D finner vi 767 oppføringer av tolker som har grunnenne i tolking. Grunnenne tilsvarer ett semesters fulltidsstudium (30 studiepoeng) og gir en innføring i tolkemotoder, yrkesetikk og kunnskaper om de viktigste fagområdene innen offentlig sektor, med tilhørende terminologi. I kategori E finner vi personer med høy språklig kompetanse, som statsautoriserte translatører og fagoversettere, i tillegg til personer som kun har bestått en tospråklig test. Ingen i denne kategorien har noen form for tolkeutdanning, men alle har et kort kurs i tolkens ansvarsområde (TAO²⁴). Denne kategorien har 934 oppføringer og utgjør ca. halvparten av alle oppførte i registeret. Fagoversetterstudiet (tidligere utdanning ved Universitetet i Agder) og Translatøreksamen (NHH) har fokus på skriftlig oversettelse og avholdes i et begrenset antall språk. Den største delen av tolkene vi finner i denne kategorien, er derfor personer med en tospråklig test og det ovennevnte korte TAO-kurset. Ifølge tolkeloven er disse personene å regne som kvalifiserte for tolkeoppdrag i offentlig sektor, herunder tolking i retten. Det er betenkelig at den nye tolkeloven anser personer som ikke har noen formell utdanning, til å være kvalifiserte for å tolke i retten, og det kan sette rettssikkerheten i fare for minoritetsspråklige personer som i utgangspunktet ofte stiller svakt i møte med det offentlige. Denne kategorien burde følgelig vært begrenset til de språk som det ikke har vært tilbudt utdanning i.

20. Lov om offentlige organers ansvar for bruk av tolk mv. (tolkeloven) – kapittel 2 Offentlige organers bruk av tolk, Lovdata – https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-06-11-79/KAPITTEL_2#%C2%A77 (sist besøkt 6.1.2023).

21. Noen tolker er oppført med mer enn ett språk og kan derfor være oppført i forskjellige kategorier.

22. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), «*Talking i offentlig sektor*», <https://www.imdi.no/tolk/> (sist besøkt 6.1.2023).

23. IMDi, «Om kategoriene», <https://www.tolkeregisteret.no/om-kategoriene> (sist besøkt 6.1.2023).

24. <https://www.oslomet.no/studier/lui/evu-lui/kurs-tolkens-ansvarsomrade-tao> (sist besøkt 10.2.2022).

4.2 Tolkemetoder

Hvilke tolkemetoder man bruker i retten, vil avhenge både av tolkens kompetanse og av hvilket utstyr som er tilgjengelig i rettssalen. Innenfor tolkefaget skiller man mellom to tolkemetoder: konsekutiv tolking og simultantolking. Konsekutiv tolkemetode brukes oftest når det er få deltakere i samtalen (dialogtolking), og foregår på den måten at tolken utnytter naturlige pauser i dialogen til sin oversettelse og oversetter derved replikk for replikk. Ved simultantolking, som brukes på konferanser og i internasjonale organisasjoner, starter tolken å oversette samtidig med at taleren snakker. Simultantolking krever en meget høy grad av konsentrasjon, og konferansetolkene jobber derfor oftest i team på to.

I rettssalen vil begge disse tolkemetodene kunne forekomme: Under innledningsforedrag og sluttinnlegg er det vanlig at tolkene tolker simulant, enten fra tolkekabin eller ved at tolken sitter ved siden av den minoritetsspråklige i rettssalen og hvisketolker. Hvisketolking kan oppleves som forstyrrende for de andre deltakerne, og bruk av teknisk utstyr er å foretrekke dersom dette er tilgjengelig. Ved forklaringer og utspørring brukes oftest konsekutiv tolking, og tolken er plassert enten i rettssalen eller i tolkekabin. Ved tolking fra tolkekabin kan man velge å la både den fremmedspråklige og den norske talen høres ut i rettssalen, eller den minoritetsspråklige kan få den fremmedspråklige tolkingen gjennom høretelefoner. Når tolkingen høres ut i rettssalen, kan det være forstyrrende for rettens aktører dersom tolken simultantolker, ettersom aktørene da hører både den talende og tolken samtidig. Derfor velger noen tolker å tolke konsekutivt også når de sitter i kabin. I mange tilfeller, og i økende grad under pandemien, brukes også fjerntolking hvor tolken er med på telefon eller videolink.

4.3 Tolkens plassering

Som vi har sett, kan tolkens plassering ha betydning for hvilken tolkemetode som blir brukt. Dersom tolken ikke har visuell kontakt med vitnet og de andre aktørene, mister tolken også muligheten til bruk av mimikk og kroppsspråk. Følgende illustrasjoner viser hvordan tolkene kan være plassert i retten.²⁵

25. Illustrasjon 1–3 og 5–6 er tegnet av Harold Lopez, og fotografiet i illustrasjon 4 er tatt av forfatteren. For alle gjelder ©Universitetet i Bergen.

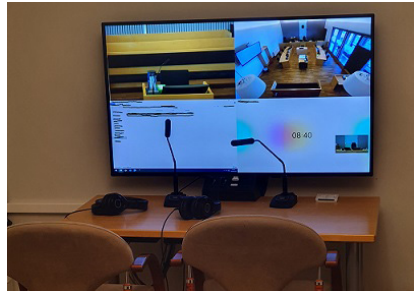
Illustrasjon 1: Tolken ved vitneboxen.

Illustrasjon 2: Tolken på forsvarerbenken.

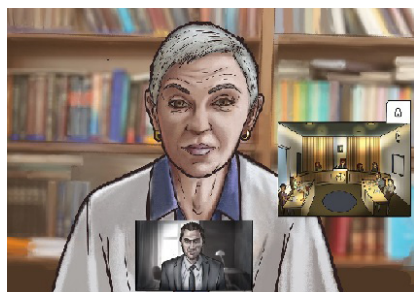
Illustrasjon 3: Tolkning fra kabin gjennom høretelefoner til vitnet.

Illustrasjon 4: Tolkekabin med utsyn til rettssalen.

Illustrasjon 5: Tolken hvisketolker til tiltalte på forsvarerbenken. Her er vitnet norsktalende.

Illustrasjon 6: Tolken og vitnet på video-link fra hvert sitt sted.

Når tolken er plassert ved siden av vitnet i vitneboksen (illustrasjon 1), har ikke tolken nødvendigvis samme arbeidsforhold som når hen sitter i kabin eller ved forsvarerbenken. Vitneboksen er ikke beregnet for to personer, og på vitneboksens bord er det ofte plassert en stor skjerm for å vise fram bevis. Da blir det liten plass til tolkens notatblokk eller PC. Mange tolker bruker PC for å ta notater og for å ha ordlister tilgjengelig, og det er ikke gunstig å skulle sitte med en datamaskin eller en notatblokk på fanget. Når tolken tolker for en tiltalt, kan hen også sitte ved forsvarerbenken (illustrasjon 2), og da har tolken bedre arbeidsforhold. I begge disse tilfellene kan tolken ha øyekontakt med vitnet og dermed kunne gjøre bruk av ikke-verbale signaler for å ta tur for å tolke. Når tolken plasseres ved siden av den minoritetspråklige, kan tolken imidlertid lettere oppfattes som den minoritetspråkliges medhjelper²⁶ og derved oppleves som mindre nøytral. For nøytralitetens skyld er det derfor best om tolken sitter i kabin.

Når tolkingen foregår fra kabin (illustrasjon 3 og 4), kan det være mest effektivt og minst forstyrrende at den fremmedspråklige talen går direkte til vitnet gjennom høretelefoner slik at retten ikke hører denne. Tolking fra kabin er effektivt når tolken skal tolke prosedyrer, ekspertuttalelser og vitneavhør til en fremmedspråklig tiltalt. I slike tilfeller hender det også at tolken hvisketolker til den tiltalte fra forsvarerbenken (illustrasjon 5).

I noen tilfeller bruker man også fjerntolking, enten per telefon eller via internett (illustrasjon 6). Ved telefontolking er det vanskelig for tolken å få en god oversikt over det som skjer i rettssalen, i mangel på det visuelle, og lydkvaliteten kan være dårlig. Ved tolking over internett (skjermtolking) kan enten både tolken og vitnet være på videolink, eller bare én av disse. Billed- og lyd kvalitet kan være en utfordring i slike situasjoner. Tolken kan ha begrenset tilgang til det visuelle, og forsinkelser i talen kan skape utfordringer for samspillet i dialogene og kommunikasjonen generelt.

5. Interne faktorer

5.1 Tolkens rolle

Rammene for en rettssak er gitt med faste roller hvor dommeren er rettens administrator og ordstyrer. Når det brukes tolk i en rettssak, forsvinner den direkte kommunikasjonen mellom vitnet og de juridiske aktørene, og erstattes av den tolkemedierte samtalen. Tolken blir, på den ene siden, den viktigste aktøren i rettssalen ettersom de andre aktørene er avhengig av tolken for å kunne kommunisere.

26. Skaaden, op.cit., s. 249.

På den andre siden er ikke tolken part i den dialogen som pågår, og har heller ikke eierskap til noe av den informasjonen som utveksles. I Norge er det vanlig å understreke at tolken ikke utelukkende tolker for den minoritetsspråklige, men for alle deltakere som er avhengige av tolk. Den minoritetsspråklige trenger tolk for å få kunne forstå og fremme sin sak, og de juridiske aktørene trenger tolk for å kunne fatte sine beslutninger basert på korrekt informasjon. Som Skaaden uttrykker det: «Tolking i offentlig sektor gjør tjenestemenn og fagpersoner i stand til å informere, veilede og høre partene i saker med språkbarriere.»²⁷ At tolken tolker for begge parter, medfører at tolken er upartisk, noe som er nedfelt i tolkenes yrkesetiske retningslinjer, fra 1.1.2022 inntatt i tolkeforskriften § 5: «Tolken skal opptre upartisk og ikke la egne holdninger eller meninger påvirker [sic] arbeidet.»²⁸ Dette kalles i tolkefaglig litteratur for nøytralitetsprinsippet og er sammen med nøyaktighetsprinsippet et grunnleggende prinsipp for tolking i offentlig sektor (Skaaden, 2013: 21–24). Nøyaktighetsprinsippet er i forskriftens § 4 uttrykt som følger:

«Tolken skal tolke nøyaktig det som blir sagt i samtalen, uten å endre, holde tilbake eller legge til innhold. Under oppdraget skal tolken ikke utføre andre oppgaver enn å tolke. [...] Dersom tolken oppdager at noe er tolket feil eller er utelatt, og det kan ha betydning for utfallet av saken, skal tolken informere partene.»²⁹

Hanne Mørk, som er en av Norges mest erfarne konferanse- og rettstolker, skriver i sin lærebok om tolking i justissektoren at tolkens yrkesetiske retningslinjer kan ses på som en kontrakt mellom de tre partene i en tolkesituasjon, og at «[i] justissektoren er disse den norske myndigheten, den fremmedspråklige og tolken, men ofte er bare to av partene klar over kontrakten».³⁰ Den fremmedspråklige er helt klart den svakeste parten, og som tiltalt også i en spesielt sårbar situasjon når det gjelder rettssikkerhet. Mørk skriver at «[d]en fremmedspråklige vet oftest ikke hva tolken kan og ikke kan gjøre. Tolken er ofte den eneste i rommet som kan begge språk og han har derfor ofte stor makt».³¹ Her kan det legges til at «makt» gjerne kan byttes ut med «ansvar». Tolken skal ikke bruke sin makt på noe vis, ettersom hen ikke har eierskap til det som blir formidlet i retten, men har derimot et stort ansvar for at det som formidles, blir tolket på en mest mulig presis måte.

27. Skaaden, op.cit., s. 17.

28. Forskrift 13.09.2021 nr. 2744, Forskriften til tolkeloven (tolkeforskriften), § 5, <https://lovdata.no/LTI/forskrift/2021-09-13-2744/§5>.

29. Tolkeforskriften § 4, <https://lovdata.no/LTI/forskrift/2021-09-13-2744/§4>.

30. Hanne Mørk, *Tolking i justissektoren: en innføring i tolking i retten, hos politiet, barnevernet, i asylsaker og i fengselet*. Cappelen Akademisk 2019, s. 139.

31. Mørk, *ibid.*, s. 139.

5.2. *Tolking av de språklige ytringene*

5.2.1 Språklige registre og språklig presisjon

Nøyaktighetsprinsippet er nær knyttet til språklig presisjon og derved også til tolkingens kvalitet. I det følgende skal vi begrense oss til noen aspekter av språklig presisjon, nemlig tolking av registre og oppsummering av lengre talesekvenser.

Tolken skal oversette meningsinnholdet i det som sies, men det er også viktig at tolken får med språklige nyanser og registre og tolker så presist som mulig. Dette understrekes av Øyen: «Språklig presisjon er essensielt i rettsavgjørelser. Hvis aktørene forhandler på et fremmed språk, kan både faktum og jus bli unyansert eller direkte galt framstilt, og saken kan få et uriktig utfall.»³² Skaaden viser til at språklige nyanser er viktig for juristene, og at de juridiske aktørene derfor bør ha forståelse for at tolken skal tolke nøyaktig:

«Fordi språklige nyanser er et viktig verktøy for juristene, kan de med rette hevde at tolkens nøyaktighetsprinsipp er svært viktig i rettssaker. At retten behandler tolken så pass stemoderlig som eksempler fra norske rettssaker illustrerer er derfor til å undres over.»³³

Om språklige nyanser sier Skaaden videre: «Om tolken ikke evner å gjengi språklige nyanser, kan tolkingen føre til at taleren 'gjør en dårligere figur' enn i originalytringen.»³⁴ Også det motsatte kan være tilfellet, dersom tolken oversetter på en måte som gir inntrykk av at taleren har et annet register enn det som kommer til uttrykk. I eksempel 1 (nedenfor) oversetter tolken (ikke kvalifisert) den siktedes frustrasjon uttrykt i et allment språk, med juridiske begreper som «tiltalepunkter» og «statsadvokaten», og gir på den måten inntrykk av at den siktede behersker juridisk terminologi og kanskje dermed også har forståelse for juridisk saksgang:

Eksempel 1:

1. Siktede³⁵: Si det til ham/henne ingen vet noe om dette, dommeren selv vet ikke om min sak, kun vet hva som står i politiets papirer. Det er ikke slik at politiet har dem.

32. Øyen, «Behovet for å øke kvaliteten på og kontrollen med rettstolker», *Lov og Rett*, 2013, s. 129–130, <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-2013-02-01>

33. Skaaden, *op.cit.*, s. 244.

34. Skaaden, *op.cit.*, s. 244.

35. Alle utsagn som i utgangspunktet var på fremmedspråket, er her gjengitt i norsk oversettelse.

2. Tolken: Jeg ser at retten er orientert med saken ifølge de eh tiltalepunktene som eh statsadvokaten, retten leste mot meg. De har ikke hørt saken fra min side eller min versjon.³⁶

Om tolking av registre i retten sier Mørk:

«[d]ersom tolken ikke representerer talerens register, for eksempel ved at han forvansker tiltaltes forklaring med et mer sofistikert ordvalg, eller det motsatte, ved at han ikke behersker juristens legalistiske spissfindigheter, utelater han vesentlig informasjon for lytteren».³⁷

Det er heller ikke tolkens oppgave å forenkle juridisk terminologi; det er retten som må sørge for at den tiltalte eller vitner forstår det juridiske, slik man også har ansvaret for at en som ikke bruker tolk, kan følge med i det som skjer. Om dette sier Mørk:

«[J]uridiske termer skal tolkes som det og ikke forenkles, selv om mange dommere gjerne vil overlate den jobben til tolken. Det er imidlertid rettens oppgave å sørge for at den tiltalte har forstått, ikke tolkens, såframt tolken har gjengitt de [sic] sagte terminologisk og innholdsmessig korrekt.»³⁸

Presisjon i tolking gjelder ikke bare språklige registre, men også det å tolke alt som blir sagt. Det er ikke tolkens oppgave å oppsummere lengre sekvenser.

5.2.2 Oppsummering av lengre talesekvenser

I tråd med nøyaktighetsprinsippet skal tolken tolke alt som blir sagt, slik det blir sagt, og tolken skal heller ikke utføre andre oppgaver enn det å tolke. Dette betyr at tolken ikke skal gi retten informasjon om kulturelle forskjeller, være den tiltaltes eller vitnets talsperson, eller påta seg andre oppdrag. Tolken skal heller ikke oppsummere det som er blitt sagt: «Om et utsagn skal tolkes, skal det tolkes i sin helhet, ikke sammenfattes etter tolkens skjønn. Tolken kan ikke påta seg ansvaret for å vurdere hva som er viktig eller ikke – det er det rettens oppgave å vurdere.»³⁹ Tolken har heller ikke nødvendigvis de kontekstuelle og juridiske forutsetningene for

36. Fra et fengslingsmøte i tingretten 2009.

37. Mørk, op.cit., s. 142–143.

38. Mørk, op.cit., s. 171.

39. Mørk, op.cit., s. 166.

å vite hva som er viktigst i en eventuell oppsummering av en taleflom. Ifølge Mørk er det ikke tolkens ansvar «å skille mellom det som er viktig og ikke viktig, og heller ikke bør han tro seg kompetent til å sammenfatte juridiske resonnementer».⁴⁰

I eksempel 2 sitter en ikke-kvalifisert tolk ved siden av en tiltalt ved vitneboksen. Tiltalte svarer omfattende på et enkelt spørsmål (replik 3), og tolken lykkes ikke i å ta ordet for å tolke. Dommeren griper inn og ber tolken om å avbryte tiltalte midt i hans forklaring og stiller sitt spørsmål på nytt (replik 4). Dermed blir en del av tiltaltes tale værende hos tolken.

Eksempel 2:

1. Aktor: Ehm. Ja jeg vil bare også spørre om du tenkte noe på den aldersforskjellen mellom dere fordi at du er født i 19xx men hvor gammel er FORNÆRMEDE og VITNE_1?
2. Tolken: Tok du hensyn til hans unge alder? Du er født på nittitallet, men han er yngre enn deg.⁴¹
3. Tiltalte: *That is why* jeg sa ifra til han på forhånd da. Med tanke på alderen hans skjønte jeg at han ikke er en det er naturlig å snakke med eller slåss med, og sa ifra til han tidligere. (*) Jeg prøvde å snakke med han. Det som er med de barna, siden han går med dem på skolen så er det slik at de seg imellom – Også på det der stedet sier de stygge ting til hverandre. (*) Når de bruker de stygge ordene, du vet man kan gjøre det på tull, man kan – kan gjøre det på tull, men med dem er det ikke sånn. De gjør det på ekte fordi han er et barn og vet ikke hva han driver med. Så der sier de stygge ting til hverandre også. Jeg trodde det var sånn, jeg tenkte hva skjer med dette barnet, at det sikkert er sånn der barnslige greier og prøvde å snakke med han da. Dette her var før jeg ba han å slutte eller sa at det ikke er naturlig at vi slåss og sånn da. (*) Det var ikke før på slutten jeg tok beslutningen.
4. Dommeren (til tolken): Kanskje du må stoppe han, altså hvor gammel er NAVN?
5. Tolken: Hvor gammel er han?
6. Tiltalte: Jeg tror de er rundt 16. *I don't know*. Det er nok det.
7. Tolken: Ca. 16 tror jeg, jeg vet ikke akkurat. Men jeg var jo klar over at han var mindreårig og det er derfor også at jeg har snakket veldig lenge med han for jeg skulle forklare han at eh –⁴²

40. Mørk, op.cit., s. 206.

41. Her ser vi også at tolken utelater «Vitne-1» fra dommerens spørsmål og videre spesifiserer den fornærmedes alder til å være yngre.

42. Tankestrek brukes i transkripsjonen for å indikere en uferdig eller avbrutt ytring.

Tolken prøver i dette eksemplet tre ganger å komme til orde for å tolke (her merket med *), men hen lykkes ikke. Tolkens turtakingssignaler i dette eksemplet er å rette seg opp, nikke og si «hm». Disse turtakingssignalene er ifølge Mørk utydelige signaler som kan «oppfattes som en bekreftelse på det sagte og dermed et innlegg i samtalen, ikke et signal om å bryte inn».⁴³

Ettersom tolken ikke begynner å tolke, blir dommeren utålmodig og henvender seg til tolken og ber hen stoppe tiltalte (replikk 4). Når dommeren avbryter, har tolken ca. 30 sekunders tale i sitt minne som retten ikke får høre på grunn av avbrytelsen. Tolken finner imidlertid en strategi for å bøte delvis på dette. Først oversetter hen dommerens spørsmål (replikk 5), og når den tiltalte denne gangen svarer kort på spørsmålet, henger tolken på en oppsummering av det tiltalte har sagt tidligere (replikk 7). Retten går imidlertid glipp av både innhold og måten tiltalte uttrykker seg på, og det er vanskelig for tiltalte å vite hva som er blitt videreformidlet av tolken. Oppsummeringen er kun 30 ord av de 188 i tiltaltes lange svar (replikk 3), og tolken avbryter dessuten seg selv uten å fullføre sekvensen («eh –»). Det resterende innholdet i tiltaltes svar forblir hos tolken og formidles ikke til retten. I dette konkrete tilfellet kan man kanskje diskutere viktigheten av innholdet i det som blir sagt, men måten det sies på, er med på å karakterisere tiltalte. På slutten av sekvensen, rett før dommeren avbryter, sier dessuten vitnet at hen «tok beslutningen». I denne saken er det snakk om en som er tiltalt for å ha påført en annen person skade ved vold, og tiltalte sier her at det var noe hen bestemte seg for. Før alt er oversatt, kan retten aldri avgjøre om det som sies har betydning for saken eller ikke, og tolken har heller ikke den juridiske kompetansen til å avgjøre hva som skal oppsummeres.

I dette eksemplet henvender dommeren seg dessuten til tolken og ber tolken om å stoppe tiltalte, i stedet for å henvende seg direkte til tiltalte. Tiltalte forstår ikke nødvendigvis at tolken ikke har klart å formidle alt hen sa. Det ville vært bedre om dommeren henvendte seg direkte til tiltalte og lot tolken oversette, for eksempel slik:

Nå svarer du veldig omfattende på et enkelt spørsmål. Det retten vil vite nå er kun hvor gammel [NAVN] er?

Da ville tiltalte lettere forstått at det lange svaret ikke ville bli oversatt. I dette eksemplet ville det også hjulpet om tolken hadde tatt notater. Tolken i denne saken var ikke-kvalifisert og har derfor kanskje ikke lært seg notateteknikk. En godt kvalifisert tolk ville dessuten hatt tydeligere strategier for turtaking, eller hatt så god hukommelses- og notateteknikk at hen kunne vente med å ta tur for å tolke, men likevel fått med seg alt som ble sagt.

43. Mørk, op.cit., s. 205.

5.3 Turtaking og koordinering

Turtaking er en grunnleggende strategi i all tolking. I eksempel 2 så vi at tolken ikke var tydelig nok i sine turtakingssignaler og dermed ikke kom til orde. I en vanlig samtale vil samtalepartene styre fremdriften i samtalen ved å ta ordet når den andre samtalepartneren stiller et spørsmål eller har en naturlig pause i sin tale. I en tolkemediert samtale forskyves denne turtakingen fordi det er tolken som må ta ordet når hen finner det naturlig å tolke. I tolkefaglige termer kalles dette for tolkens koordinering av samtalen.⁴⁴ Koordineringen eller samordningen av dialogen er en del av tolkens oppgave, slik den svenske tolkeforskeren Cecilia Wadensjö uttrykker det:

«Tolkens yttranden fyller alltid en samordnande funktion i samtal, i och med att utbytet som äger rum kräver att de inflikas i samtalet med jämna mellanrum. Tolken måste ta varannan tur. Allt som tolken säger tjänar därför, åtminstone indirekt, eller *implicit*, till att samordna parternas utbyte.»⁴⁵

At tolken må ta hver annen tur, er det som skiller en tolket samtale fra en vanlig samtale og som gjør at spørsmål og svar forskyves i tråd med tolkens oversettelse. I de fleste tilfeller er tolken den eneste som forstår begge språkene, og det er derfor naturlig at det er tolken som koordinerer og styrer turtakingen. Det er også bare tolken som kjenner sin egen kapasitet når det gjelder for eksempel hukommelses- og notateknikk, slik Skaaden uttrykker det:

«Tolken må styre turtakingen, fordi han må kontrollere mengden tale i forhold til egen minnekapasitet. Hvor lange sekvenser tolken kan klare, vil avhenge av en rekke faktorer: innholdets vanskegrad, hvor raskt personene snakker, hvor følelsesladet samtalen er, og hvor sliten tolken er.»⁴⁶

Tolken må følgelig slippe til med sin oversettelse hver gang noen har sagt noe, og i noen tilfeller vil det være nødvendig for tolken å avbryte taleren. Dette er viktig for at tolken skal få anledning til å tolke alt som sies, og ikke utelate noe, slik det er nedfelt i tolkens yrkesetiske retningslinjer.

Tolkens turtakingsstrategier kan være implisitte⁴⁷ (indirekte) ved at hen benyt-

44. Wadensjö, *Interpreting as Interaction*, Longman 1998, s. 276, <https://doi.org/10.4324/9781315842318>

45. Wadensjö, *Kontakt genom tolk*, Dialogos 2018, s. 59.

46. Skaaden, *op.cit.*, s. 17.

47. Wadensjö skiller mellom tolkens implisitte (indirekte) og eksplisitte (direkte) koordinering, *Kontakt genom tolk*, Dialogos 2018, s. 58–59.

ter seg av små pauser i talerens diskurs og gir verbale signaler når hen ønsker å slippe til for å tolke, som f.eks. kremting, «ja» eller «ok». Som vi så i eksempel 2, er ikke dette alltid vellykket, og det vil være en fordel om tolken har avtalt slike signaler med talerne på forhånd. Tolken kan også bare begynne å snakke samtidig som taleren snakker, og derved gi et signal om at taleren må stoppe og gi taleturen til tolken. I slike tilfeller får vi overlapping mellom de to talende som da snakker i munnen på hverandre. Ved simultanoversettelse fra kabinen, hvor den minoritetspråklige får tolkens tale inn gjennom høretelefoner, vil denne overlappingen ikke være forstyrrende for de andre deltakerne.

I noen tilfeller må tolken være eksplisitt (direkte) i sin koordinering, ved å avbryte taleren og gi beskjed om at det må gis rom for tolking. Dersom tolken sitter i rettssalen og har øyekontakt med den som snakker, kan hen også gi ikke-verbale signaler ved for eksempel å løfte hånden. Dersom tolken er på videolink, kan lyd-forsinkelse vanskeliggjøre en naturlig turtaking. Det er viktig at den som har ordet, responderer på tolkens turtakingssignaler for å slippe tolken til. Det er ikke alltid det passer for den talende å stoppe opp, men her må det gjøres en avveining over hva som er viktigst: at taleren får fullføre sin argumentasjon, eller at tolken får oversette alt som blir sagt. Vi skal i det følgende se eksempler på vellykket og ikke vellykket overlapping som implisitt koordineringsstrategi.

5.3.1 Tolkens implisitte koordinering

I eksempel 3 sitter tolken (kategori E) på forsvarerbenken med muligheter for øyekontakt med vitnet. Denne tolken er flink til å ta taletur der hvor det er en kort pause, og begynner bare å tolke simultant dersom hen ikke får ordet, og gir på den måten et signal til den talende om å stoppe.

Eksempel 3:

1. Vitnet: Jeg vet at jeg kjørte i samsvar med trafikkreglene den dagen [og at jeg ikke var en fare for]⁴⁸
2. Tolken: [Jeg vet at jeg] fulgte eh trafikk eh regler jeg var ikke noen – jeg hadde ikke utsatt i fare
3. Vitnet: og at jeg ikke var en fare for andre trafikanter.
4. Tolken: andre trafikanter.

48. Overlappende tale er i alle eksemplene markert med hakeparentes. I dette eksemplet overlapper følgelig tolkens første sekvens «Jeg vet at jeg» med vitnets siste sekvens «og at jeg ikke var en fare for».

Som vi ser av den overlappende talen (i klammeparentes), tar tolken ordet midt i setningen, og vitnet samarbeider, slutter å snakke og fullfører når tolken er ferdig med sin oversettelse. Her kunne man innvendt at tolken bare kunne vente til vitnet var ferdig med sitt utsagn, men ettersom tolken ikke kan vite hvor langt utsagnet er, begynner hen bare å tolke og får på den måten talesekvenser som hen kan klare å prosessere. Som vi ser av tolkens oversettelse (replikk 2), får hen likevel med seg også den sekvensen som overlapper med egen tale («og at jeg ikke var en fare for», replikk 1).

Noen ganger kan overlapping være forstyrrende for retten, spesielt når begge språk høres samtidig. I eksempel 4 sitter en ikke-kvalifisert tolk og tolker fra kabin, og begge språk høres ut i rettssalen, noe dommeren opplever som forstyrrende (replikk 3).

Eksempel 4:

1. Vitnet: Fordi at huset mitt, min kommune var i STED, [det var et sted langt vekke fra sentrum, langt vekke fra (...)]
2. Tolken: [Jeg var hjemme] og STED var veldig langt vekke fra –
3. Dommer: Unnskyld, unnskyld, tolk. Du må vente til vitnet tar en pause og så og så må du snakke for vi kan ikke ha at to snakker samtidig.
4. Tolken: Ok. Unnskyld, [beklager]
5. Aktor: [Vi kan] jo ta tolken inn her eventuelt
6. Dommer: Ja det er visst –
7. Tolken: Jeg kan vente. Beklager det var min feil.
8. [...]
9. Tolken: Ok. Jeg skal vente til hun er ferdig å snakke.
10. Dommer: Ja.

Her ser vi at tolkens første ord (replikk 2) overlapper med vitnets utsagn i replikk 1 (i hakeparentes), og siden tolkens stemme her går ut gjennom høyttaleranlegget, virker det forstyrrende for retten. Vi ser også av tolkens replikker at hen unnskylder seg og sier også at det var tolkens feil (replikk 4 og 7). Det burde være unødvendig for tolken å unnskyldte seg, ettersom tolken her bare prøver å gjøre en god jobb ved å være effektiv og tidsbesparende ved å tolke (delvis) simultant. Her har vi en situasjon som kunne vært løst ved at man på forhånd hadde avtalt hvordan tolkingen skulle foregå. Dersom tolken hadde hatt tolkeutdannelse, ville tolken trolig vært tryggere i sin rolle og ikke opplevd dette som en feil som hen hadde begått, men heller sett dette som en samhandlingsutfordring som må løses av aktørene i fellesskap.

I replikk 8 og 9 gjør tolken og dommeren en avtale om at tolken skal vente til vitnet er ferdig å snakke, men som vi skal komme tilbake til i eksempel 7, overtar rettens aktører på nytt styringen av turtakingen.

5.3.2 Tolkenes eksplisitte koordinering

Dersom den implisitte koordineringen fungerer, vil dialogen flyte naturlig mellom deltakerne og vil være nærmest umerkelig. Den eksplisitte koordineringen vil på den annen side være merkelig for de tilstedeværende. I det følgende skal vi se to eksempler på hvordan en tolk kan koordinere samtalen på en profesjonell og smidig måte. I eksempel 5 sitter tolken (kategori D) i kabin, og aktor og forsvarer diskuterer en dato og snakker i munnen på hverandre, noe som vanskeliggjør tolkens jobb.

Eksempel 5:

1. Tolken: [Unnskyld] nå snakker dere [litt]
2. Forsvarer: [Ja]
3. Tolken: sånn samtidig [flere personer]
4. Aktor: [Ja, nei]
5. Tolken: [og det] er helt umulig for tolken å gjøre en [god jobb] i alle fall (ler).

Tolken innser her at hen ikke klarer å tolke det som blir sagt, og gir derfor beskjed om dette på en vennlig måte. Tolken legger dessuten til litt latter på slutten av utsagnet, og dette kan oppfattes som en vennlig måte å dempe kritikken på, ettersom hen ikke har øyekontakt med rettens aktører og de vil ikke kunne se om hen smiler.

I eksempel 6 sitter tolken (kategori D) i kabin, og tolkens oversettelse til norsk høres ut i rettssalen. Som vi ser, skyter aktor inn et spørsmål (replikk 4) før tolken er ferdig med å oversette, men tolken overser dette og aktors avbrytelse blir ikke tatt til følge.

Eksempel 6:

1. Aktor: Hm eh kanskje ett spørsmål som ikke har så mye med – som jeg ser på straffeattesten din, altså du (.) det er en kjøring uten gyldig førerkort det var DATO? (.) Hvis du ser på skjermen nå?
2. Vitnet: Ja, jeg har sett, har sett det arket, men (.) hva skal jeg si om politiet i Norge og alt det andre, hvordan alt blir dokumentert og så videre (.) Ehm, det er ikke riktig, ikke, ikke sagt, at jeg har ugyldig førerkort, jeg forklarte til

- politiet at for ca. to år siden mis – mistet jeg min lommebok med førerkort i, og, og, og at jeg rett og slett ikke har det mer. Jeg må også reise til LAND for å få mitt fører –. [Og må ta ut der]
3. Tolken: [Hm eh] Ja jeg kan forklare litt hvordan det har fungert med norsk politi for meg eh det er ikke helt riktig at jeg ikke hadde gyldig eh førerkort
 4. Aktor: [Hvor var du henne da?]
 5. Tolken: [Det–] For det jeg fortalte til dem er at jeg for ca. to år siden så mistet jeg lommebok med – og jeg mistet også førerkortet mitt [innpust] og for å få den laget på nytt så må jeg jo tilbake til LAND for å få den utstedt *på nytt*.
 6. Aktor: Ja. Men vil du si noe om hvor du var da politiet stanset deg? Og du fikk denne boten for kjøring uten gyldig førerkort.

Tolken lar seg ikke vippe av pinnen, men fortsetter bare sin tolking, og når hen er ferdig, legger hen ekstra trykk på de to siste ordene (her i kursiv) og på den måten gir tegn om at replikken er slutt og at aktor kan komme med sitt spørsmål, noe aktor også gjør. I en tolket samtale kan det være hensiktsmessig om rettens aktører er konkrete og tydelige i sin spørsmålsstilling og unngår omformulering eller tillegsspørsmål før man har fått svar, ettersom det bare skaper støy for tolken.

5.3.3 Rettens eksplisitte koordinering

Noen ganger griper de juridiske aktørene inn og forsøker å koordinere tolkingen, slik vi så i eksempel 4. Det skjer som oftest eksplisitt, enten ved å avbryte pågående tale eller ved at måten tolkingen skal foregå på, avtales med tolken i forkant eller i løpet av rettssaken. Implisitt kan de andre aktørene bidra til en smidig tolking ved å snakke i korte sekvenser og gi rom til tolken for å oversette. Eksempel 7 er en direkte fortsettelse av eksempel 4 og viser hvordan både dommer og forsvarer bryter inn og overtar koordineringen av dialogen.

Eksempel 7:

1. Dommer: Du var inne på når dere bodde i STED
2. Tolken: Da du var i bygda eh forklar
3. Vitnet: (til tolken) Kan du gjenta?
4. Tolken: H – hva (.). Si det igjen fra starten. Da du var i bygda.
5. Vitnet: (snakker fort i 26 sekunder)⁴⁹

49. Fordi dette er en meget følelsesmessig sak, er ikke vitnets innhold transkribert inn her.

6. Dommer (til vitnet): Unnskyld –
7. Tolken: Jeg kan, jeg kan –
8. Dommer (til vitnet): du må bare ta korte bolker sånn at vi får oversatt det.
9. Vitnet: Ok.
10. Tolken: (oppsummerer det vitnet har sagt)
11. Tolken: (til vitnet): Forklar resten.
12. Vitnet: (fortsetter sin forklaring)
13. Forsvarer: (avbryter vitnet etter 27 sekunder med en gest med hendene)

I eksempel 7 er det som formidles fra vitneboksen, veldig følelsesladd, og tolken kan derfor oppleve det som vanskelig å avbryte for å tolke. I slike tilfeller er tolkens hukommelses- og notatteknikk avgjørende for om hen klarer å formidle alt som er sagt, i tråd med de yrkesetiske retningslinjene. I eksempel 4 avtaler tolken med retten at hen skal vente med å tolke til vitnet er ferdig med å snakke («Jeg skal vente til hun er ferdig å snakke», eksempel 4, replikk 8). Da kan vi gå ut fra at tolken overtar koordineringen og venter til det er en naturlig pause i vitnets forklaring, og at tolken selv passer på sin minnekapasitet og notatteknikk. Likevel griper dommeren inn på nytt ved å se direkte på vitnet og si tydelig at hen må snakke i korte bolker (replikk 8). Vitnet forstår så mye norsk at hen svarer «ok» på dette før tolken får oversatt anmodningen. Når dommeren bryter inn (replikk 6), tar tolken med en gang hintet og sier «Jeg kan, jeg kan» (replikk 7) før dommeren fullfører utsagnet sitt. Det kan ses på som et tegn på at tolken er klar til å tolke, men vil vente til vitnet har en naturlig pause i sin forklaring, slik det var avtalt i eksempel 4. Tolken oppsummerer de 26 sekundene og gir så ordet til vitnet igjen, ved å henvende seg til vitnet og si: «Forklar resten.» Vitnet fortsetter med sin forklaring, men etter 27 sekunder avbryter forsvareren vitnet med en håndbevegelse. I motsetning til tolken som sitter i kabin, har forsvareren øyekontakt med vitnet og sitter først litt framoverbøyd over bordet med armene i kors, men retter seg opp og signaliserer to ganger med hendene ved å sette fingrene på venstre hånd inn i håndflaten til høyre hånd samtidig som hen nikker til vitnet som da umiddelbart gjør et opphold i sin tale. I denne saken ser vi at det gjøres en avtale om at tolken skal vente med å oversette til vitnet har snakket ferdig (eksempel 4), men i eksempel 7 ser vi at tolken selv ikke får styre koordineringen, og at både dommer og forsvarer overtar. Det ville vært en fordel å avtale konkret før tolkingen startet, hvordan og hvem som skulle koordinere dialogen, og holde seg til det gjennom hele rettssaken. Når det blir mye fram og tilbake om hvordan tolkingen skal foregå, vil det bli ekstra utfordrende for en tiltalt eller et vitne som holder på å avgi en emosjonell forklaring, samtidig å måtte forholde seg til forhold som gjelder selve tolkingen.

De to neste eksemplene viser hvordan rettens juridiske aktører legger føringer for hvordan det skal tolkes. Denne saken er et eksempel på fjerntolking via internett, og det var en ekstra utfordring i denne saken at tolken og vitnet satt på hvert sitt sted utenfor rettssalen, og det var derfor tre steder involvert. Det var en del tidsforskyvning mellom de tre stedene, noe som i oppstarten resulterte i at retten hørte tolken og vitnet samtidig. Vitnet forstod også en del norsk og svarte i noen tilfeller på norsk før tolken fikk oversatt. Tolken i denne saken er meget godt kvalifisert språklig, men ikke oppført i tolkeregisteret og regnes derfor som ikke-kvalifisert. I denne saken er rettens aktører aktive med å delta i koordineringen av tolkingen. I eksempel 8 ser vi at aktor legger føringer for tolkingen før hen starter med utspørringen.

Eksempel 8:

Aktor (til tolken): Før vi går i gang så vil jeg bare legge en liten føring på hvordan det blir tolket, og det er fordi det er veldig viktig at vi vet akkurat hvordan det ble sagt. Sånn at hvis tolken kan oversette ordrett det som vitnet sier. Så hvis vitnet sier «jeg» så sier du «jeg». Du skal si de ordene som vitnet sier. Du skal ikke si hva vitnet sa. Du skal ikke gjenfortelle, men du skal fortelle akkurat hva vitnet sier.

Videre i samme rettssak (eksempel 9) gir forsvareren i et par tilfeller instruksjoner til tolken om hvor lange sekvenser hen skal tolke:

Eksempel 9:

1. Forsvarer: Da leser jeg fra side to helt nederst, aktor. Fornærmede tror at de mistenkte kom til ham klokken 18 kvelden før.
2. Forsvarer (til tolken): Kan du oversette det så tar vi det i bruddstykker?
3. (...)
4. Forsvarer: (...) Da har jeg et spørsmål knyttet til den kommentaren.
5. Forsvarer (til tolken): Vil du bare oversette det jeg har lest så skal jeg stille spørsmål etterpå.

I denne saken ser vi at både aktor og forsvarer tar en aktiv rolle i samhandlingen, selv om det i dette tilfellet bærer preg av direkte instruksjoner. Det er imidlertid en forskjell på formålet med disse instruksene. I eksempel 9 har forsvareren en tydelig strategi som består i å porsjonere ut sine spørsmål og formuleringer for å kontrollere dialogen på en effektiv måte. I eksempel 8, derimot, er aktors instruksjoner til tolken av en mer generell karakter, og aktor instruerer tolken med henvisning til generelle tolketekniske metoder. Det aktor sier, er grunnleggende for enhver tolk som tolker i offentlig sektor.

I de fleste tolkesituasjoner vil tolken be om å få presentere sin rolle før tolkingen starter, slik at alle parter, selv om de har erfaring med bruk av tolk, blir informert om, eller minnet på, hva de kan forvente av tolken, for eksempel at tolken oversetter alt, tolker i første person og bruker «tolken» for å henvide til seg selv, at hen har taushetsplikt og er nøytral. Videre hva tolken forventer av de andre partene i samtalen, som at de prøver å snakke i korte sekvenser og at de henvender seg direkte til hverandre. Tolken vil da informere både på norsk og på fremmedspråket og på den måten legge premissene for tolkingen fra start. I retten er det imidlertid ikke vanlig at tolken får anledning til å presentere sin rolle, og selv om de juridiske aktørene etter hvert er vant med å bruke tolk, bør likevel alle tolkebrukere bli minnet på tolkens ansvarsområde før tolkingen begynner. Ifølge Skaaden kan det noen ganger være hensiktsmessig at det er fagpersonen i samtalen som orienterer om tolkens funksjon, og at tolken så oversetter denne orienteringen til den minoritetspråklige: «Det gjelder for eksempel i en rettsal, der det vil være naturlig at dommeren tar med orienteringen om tolkens funksjon i sin innledning.»⁵⁰

6. Oppsummering

Ut fra det vi ser i de diskuterte eksemplene, vil det være hensiktsmessig for alle parter at tolkingen blir tematisert i forkant av rettssaken, og at aktørene i retten blir enige om hvordan tolkingen skal skje, ut fra saksforholdet (for eksempel at et vitne i en vanskelig sak ikke ønsker at tolken sitter i rettsalen), ut fra tolkens kvalifikasjoner (om tolken behersker simultantolkning og notatteknikk) og hvilken plassering tolken er mest komfortabel med (plassering på forsvarerbenken, ved vitneboksen eller i kabin). Videre vil et formøte minne rettens aktører på at tolken vil tolke så presist som mulig og at det ikke er tolkens oppgave å oppsummere det som blir sagt. Om viktigheten av en slik forsamtale sier Skaaden:

«[I] forsamlingen vil tolken med andre ord kunne trekke opp grensene for sitt ansvarsområde. Fagpersonen kan så relatere dette til eget ansvarsområde, og eventuelt justere egne arbeidsmetoder i tråd med de muligheter og begrensninger tolket kommunikasjon gir.»⁵¹

50. Skaaden, op.cit., s. 142.

51. Skaaden, op.cit., s. 252.

Ifølge Skaaden legger ikke retten godt nok til rette for tolkene: «Retten innser heller ikke behovet for å tilrettelegge rettsmøtet for tolking – noe som er nødvendig hvis man skal oppnå tolket kommunikasjon av god kvalitet.»⁵² Hun sier videre:

Mye tyder på at rettens aktører ennå ikke har funnet 'plassen' til tolken i rettsmøtets komplekse grammatikk. Tolken blir sett på som et nødvendig onde. Samtidig blir tolken behandlet som en 'maskin' eller 'automat' som ikke må forstyrre normalrutinene. Hjertesukk fra tolker [...] illustrerer hvordan manglende kunnskap om tolkens oppgave påvirker tolkens arbeidssituasjon og reduserer tolkens mulighet til å gjennomføre tolking av høy kvalitet.⁵³

En tolket rettssak vil nødvendigvis ha en annen dynamikk enn en rettssak uten tolk. Tolken kommer inn som en tredje person i dialogen, som man er nødt til å forholde seg aktivt til for at samspillet skal bli vellykket. Den svenske tolkeforskeren Wadensjö har et treffende bilde på denne situasjonen, ettersom hun betrakter tolking som en kommunikatív *pas de trois* – en dans for tre.⁵⁴

7. Konklusjon

Det er minst to forhold som er avgjørende for at kommunikasjon med tolk i retten skal fungere godt: på den ene siden tolkens kvalifikasjoner og profesjonalitet, og på den andre siden en økt forståelse blant de juridiske aktørene for tolkens arbeidsmetode og rolle. Rettens juridiske aktører kan gjøre mye for å legge forholdene til rette for tolkingen både før og under rettssaken. Tolkeloven peker på viktigheten av å bruke kvalifisert tolk i rettssaker, og Domstoladministrasjonen påpeker at det er de best kvalifiserte som skal brukes først. Likevel ser vi at det brukes ikke-kvalifiserte tolker i flere rettssaker. Dersom vi skal kunne garantere at alle deltakere i en rettssak får oversatt det de faktisk sier, er det viktig at utdanningen styrkes slik at de ikke-kvalifiserte tolkene og de som er oppført i kategori E i tolkeregisteret, får tilbud, eventuelt påbud, om å ta utdanning. Når det gjelder tolkebrukernes kvalifikasjoner og kunnskap om bruk av tolk, ville det være ønskelig at tolking ble tematisert i juss-utdanningen i mye større grad enn det blir i dag. I dag er tolking tematisert i noen lærebøker,⁵⁵ men å innføre undervisning om kommunikasjon via tolk som

52. Skaaden, *op.cit.*, s. 245.

53. Skaaden, *op.cit.*, s. 245.

54. Wadensjö, *Kontakt genom tolk*, Dialogos 2018, s. 12.

55. Øyen, *Straffeprosess*, 3. utgave 2022, s. 146, s. 170–171, s. 201 og s. 260–261.

et fast innslag i studiet vil gjøre framtidige advokater og dommere bedre rustet til denne spesielle kommunikasjonsformen.

Denne artikkelen er et bidrag til et forskningsfelt som det er forsket lite på i Norge. Artikkelen baserer seg på materiale fra én tingrett i et begrenset tidsrom på to år, og resultatene kan derfor ikke generaliseres. De gir likevel en pekepinn om noen av de utfordringene som tolkete rettssaker medfører, og artikkelforfatteren ønsker velkommen mer forskning på området. Det er behov for forskning som har et bredere datagrunnlag fra flere rettsinstanser og fra både store og små rettskretser. Det ville dessuten være ønskelig med tverrfaglig forskning, hvor forskere innen rettsvitenskap og tolkefaglig forskning samarbeider med de juridiske aktørene og tolkene som har rettsalen som arbeidsplass.

Flere tingretter og lagmannsretter i Norge har utstrakt erfaring med bruk av tolk og er flinke til å legge til rette for tolkene, men det ville likevel være ønskelig med felles retningslinjer og like arbeidsforhold. Det å formalisere en likelydende introduksjon fra dommerne vil kunne gi en felles forståelse for tolkens rolle og ansvar. Likeledes vil innføringen av et kort, fast formøte med alle aktørene før en rettssak med tolk starter, også kunne bidra til et bedre samarbeid. På et slikt møte kunne man sammen bli enige om premissene for tolkingen, med det formål å oppnå en smidig dialog og tolking av best mulig kvalitet. Gjennom et slikt formøte vil tolkene føle seg mer inkludert og mindre fremmedgjort. Målet med tolkingen er som tidligere nevnt todelt: på den ene siden at den tiltalte, fornærmede eller vitnet skal få fremme sin sak på den måten vedkommende ønsker, og på den andre siden at dommeren skal kunne fatte sin beslutning på et riktig grunnlag. God tolking i retten er til syvende og sist et spørsmål om rettssikkerhet.